حکوومەتی کوردستان

ئەم کتێبە، پێداچوونەوەیەکی پوختی ڕووداوەکانی ئێران، کوردستان و ئازەربایجانە لەساڵانی پێش دامەزرانی کۆماری کوردستان و ماوەی تەمەنی کۆمار، تا هەرەس هێنان و شەهیدکرانی ڕێبەران و خەباتکاران و دڵسۆزانی کورد لەمەهاباد و سەقز و بۆکان.

تایبەتمەندی کتێبەکە، کەڵك وەرگرتنی زۆر لەسەرچاوە فارسی و کوردی و عەرەبییەکان و ڕاگۆستنی ئەو سەرچاوانەیە. نووسەر - كاك نەوشیرەوان مستەفا ئەمین، لەکتێبەکەدا هەوڵی داوەچۆنیەتی و هەروەها هۆكارەکانی دامەزران و هەرەسی کۆمار لەزمان سەرچاوەکانەوە بگێڕێتەوەو هەڵسەنگاندن و بۆچوونەکانی خۆیشی بخاتەسەر.

بۆکان - وەك شاری دووهەمی کۆمار لەگەلێك لایەنەوە، مێژووی و چارەنووسی بەڕووداوەکانی مەهابادەوە گرێدراوە، ئاڵای کوردستان لەسەر قەڵای شارەکەو گوندی دەور و بەری هەڵکراوە، دووهەم چاپخانەی کۆمار لەوێ دامەزراوە، کەسایەتییەکانی شار و دەور وبەری لەکار و باری سیاسی و تەنانەت کابینەی وەزیران و هێزی سوپایی کۆمار دا بەشداری ڕاستەوخۆ بوون و بەم بۆنەیەوە دوای هەرەسی کۆمار و داسەپانەوەی سەرلەنوێی حوکمی عەجەم، تووشی ئیعدام و زیندان و ئاوارەیی و ماڵ وێرانی هاتوون، شاعیران و نووسەرانی بۆکانی لەگەورەیی بەخشین بەکۆمار و پێداهەڵگوتنی ئاڵا و ڕێزلێگرتنی ڕێبەرانیدا دەوریان بینیوەو ... .

نووسەر- کە بەوردی بەسەرچاوەکاندا چۆتەوە، لەهەندێك ڕووداوی ئەو سەردەمەدواوەکەنەوەی ئێستای کورد نەیبیستوون یا گرنگایەتی پێ نەداون. یەك لەوانە، هەڵکرانی ئاڵا لەبۆکان و گوندی ئاڵبلاغ و کۆڕی جەژن و شادمانی بەبۆنەی هەڵکرانی ئاڵا لەگوندەکانی دەور و بەری بۆکان – وەک گەردیگلانە. لەدێڕەکانی خوارەوەدا ئاماژەیەکی کورت بەو ڕووداوانەکراوە. من ڕێزمان و ڕێنووسی دەقەکانم پاراستووە، کەبەشی زۆریان لەڕۆژنامەی کوردستان وەرگیراون:

ڕۆژی 1324/10/05 ئاڵای کوردستان لەمەهابادەوەبەرەو بۆکان برا. ئاغایانی قازی قزڵجی، حەسەن خانی بوداقی، برایم ئاغای ئیلخانی زادە، حەمەدەمین ئاغای ئیلخانی زادە، ئەبووبەکر ئاغای ئیلخانی زادە، دوو نەفەر شاعیری میللی، هەژار و حەقیقی، لەگەڵ سەد نەفەر پتر لە ئەعزای(ئەندامانی) کومیتەی مەحەللی بۆکان لەمیاندواو پێشوازییان لێ کرد. لەگوندی تەقی ئاباد خوشك و برایانی ئەرمەنی پێشوازییان کرد و وتاریان دا، قاسم ئاغای ئیلخانی زادەلەلایەن هەیئەتەوەسپاسی کردن. لەقەرەموسالیان میرزا مستەفا موقتەدیری، مەحموود خان و یۆنس خان و عەبدوڵڵا خانی ئەمیری - ئەندامانی لکی مەحەللی دیموکراتی ئەوێ لەگەڵ خەڵکی دێهاتی تریش پێشوازییان لێکرد.

سەعات چوار و نیوی پاش نیوەڕۆ ئاڵا گەیشتە"عەلی ئاباد" ی سێ کیلۆمتری بۆکان. لەوێ گاردی ئیحترام بە فەرماندەیی سەلیم ئاغای ئیلخانی زادەو قوتابییەکانی بۆکان و ئاغای ئەحمەدبەگی فەیزوڵڵابەگی و فەیزوڵڵاخان و عەلی خانی قازڵیان و ئەحمەدئاغا و عومەرئاغا و کەریم ئاغای عەبباسی و هەباس ئاغاو خالیدئاغای حیسامی و 4-5 هەزار نەفەر خەڵکی بۆکان و دەور و بەر بەپێشوازییەوەهاتبوون. لەوێ ئاڵا لەسەر شانی جەوانی ڕەشید ئەبوبەکر ئاغای ئیلخانی زادە گەیشتەکێلەشین و پاشان گەیشتەسەر حەوزی بۆکان. تەواوی خەڵکی لەدەور و بەری حەوز و مەیدانی ئەوێ کۆببوونەوەو قازی محەمەد سادق قزڵجی وتار و شیعری بەتینی لەژێر ئاڵادا خوێندەوە و پاش وی حەقیقی و هەژار شاعیری میللی هەرکام دەستەشیعرێکی گەرم و چاکیان خوێندەوە و هەیئەتی ئاڵا چوونە عەمارەتی قەڵا ...

سەعات دوازدەی بەیانی ئەویڕۆژێ [1324/10/06] جەنابی حاجی بابەشێخ ڕەئیسی میللی کوردستان لەگەڵ ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زادەواریدی بۆکان بوون.

ڕۆژی هەینو 1324/10/07 [= 1945/12/28] لەسەعات هەشتی بەیانییەوەدەست بە تەشریفات کرا. لەسەربانی عەمارتی قەڵای بۆکان لەتەڕەفی ڕاستی ئاڵاوەجەنابی حاجی بابەشێخ و لەلای چەپەوەجەنابی حاجی بایزئاغا ڕاوەستان، لەهەر دوولاوە دوو موسەلسەل دانرا. قوتابی و مامۆستاکان و خەڵکێکی یەکجار زۆر لەسەر سەکۆی قەڵا، و دەستەی موزیك و گاردی ئیحترامی مەهاباد و بۆکان بە فەرماندەیی ئاغای محەمەدی نانەوازادە فەرماندەری ئوردووی میللی مەهاباد و سەلیم ئاغای ئیلخانی زادە فەرماندەری بۆکان لەهەیوانی نێوەڕاستی قەڵا ئامادەبوون. تەواوی ئاغایانی ناوبراوی سەرەوەو جەمعێەتێکی کەش کە ئاغایان، من جملە حسین ئاغای عەلیار و براکانی، لەسەربانی قەڵا بەڕێز لەملا و لەولای ئاڵاوە،بەچەند سەف ڕاوێستان. خەڵکێکی بێ ژماریش لەمەیدانی خوارەوەو دەوروبەری حەوزی بۆکان ڕاوەستان. قاسم ئاغای ئیلخانی زادە پرۆگرامی خوێندەوە و جەنابی حاجی بابەشێخ نوتقێکی زۆر گەرمی فەرموو، مزگێنی خوشبەختی نەتەوەی کوردی دا و ئاڵای موبارەکی بەدەستی خۆی هەڵکرد. حەسەنی قزڵجی لەباتی ڕەحمان

ئاغای ئیلخانی زاده وتاری پیرۆزبایی دا، قازی محەمەد سادقی قزڵجی، عەلی خوسرەوی، ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زاده، ڕەحمان مودەڕیسی، حەمەدەمین ئاغای ئیلخانی زاده، مارف ئاغا، جەعفەر ئاغا و حاجی بایز ئاغای ئیلخانی زاده هەریەکەو وتارێکی بۆ پیرۆزبایی لەهەڵکردنی ئاڵا دا، هەژار، حەقیقی و خالید ئاغای حیسامی بەم بۆنەیەوەسەر و شیعریان خوێندەوە. لەخاتیمەدا قاسم ئاغای ئیلخانی زادەنوتقێکی زۆر بەتینی لەبابەت خۆشی و ئازادی کوردەوە بەیان کرد و سەعات یەکی دوای نیوەڕۆ بەخوێندنەوەی مارشی میللی و لێدانی موزیك، جەژن تەواو بوو. (لاپەڕە 94 تا 96)

ئاهەنگەکانی دووی ڕێبەندان :

مەهاباد: لەناو ئەو 22 کەسەی وا لەڕێ ورەسمی 2 ی ڕێبەنداندا 'خطابە' یان خوێندەوەو ووتاریان دا، ئەم کەسانەش هەبوون: خیتابەی جەنابی حاجی بابەشێخ، ئەشعاری ئاغای هەژار شاعیری میللی، نوتقی ئاغای محەمەد فەیزوڵڵابەگی و خیتابەی ئاغای ئەحمەدی ئیلخانی زاده(لاپەڕە).
محەمەد حسین خانی سەیفی قازی- کۆمەگ فەرماندەی هەموو هێزی کوردستان، لەنوتقی (2ی ڕێبەندان) ی خۆیدا، ناوی چەند کەس لەوانەدەهێنێ کەهاوکاریی لەگەڵ دوژمن دەکەن. دوو لەناوەکان، عەلی عەلیار و محەمەدی عەبباسین (ل 109).

جێژنی "شیرکەتی تەرەقی" لەمەهاباد:

حەزرەتی پێشەوا، سەید عەبدوڵڵای شەمزینی، جەنابی حاجی بابەشێخی سەیادەت و حاجی بایزئاغا و مەحموود ئاغای ئیلخانی زاده... تەشریفیان بوو ... قاسم ئاغای ئیلخانی زاده، ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زاده، وحاجی بابەشێخ ... لەم جەژنەدا دوان (لاپەڕە135).
ڕۆژی شەشی ڕێبەندان ئاغای شێرزاد [عەلی بەگ ؟] و محەمەد حسین خان ئەمیری جەژنیان کرد، پێشەواش بەشداری کرد (لاپەڕە 136).
ڕۆژی شازدەی ڕێبەندان سەید عەبدولسەلام لەگەردیگلان جەژنی کرد. سەید حسین و سەید محەمەد نوورانی زەنبیل و چەند کەسیکە، بەشدار بوون. سەید عەبدولسەلام و سەید کامیل و مەلا عەبدوڵڵا و شێخ ئەحمەد وتاریان خوێندەوە(هەمان لاپەڕە).
ڕۆژی نۆزدەی ڕێبەندان محەمەد ڕەشیدخان [قادرزاده]، ئەحمەد بەگی سەلیمی، حاجی گەنجاڵی بەگی سەلیمی لەگەڵ خزمەکانیان و بنەماڵەی شێربەگ و دادخواه و ئاغایانی ئیبراهیم بەگی سەلاح و سەلیم بەگی بەگزادەو محەمەد حسین خانی ئەمیری و فەیزوڵڵاخانی حەریقی و محەمەد کەریم بەگی مەجیدی و محمەد ئیبراهیم بەگی فەیزوڵڵابەگی و ئەحمەدخانی کەیخوسرەوی و ئاغایانی ئەحمەدبەگی فەیزوڵڵابەگی و تەواوی ئاغایانی بەگزادەلە "یەکشەوە" کۆبوونەوە. هاشم حەمزەیی - سەرۆکی ستادی بۆکان و حەسەن خانی بوداقی بۆ سەر ئەو جێژنەبانگ کرابوون. لەسەعاتی 9ی بەیانی دا 150 نەفەر پێشمەرگەو غەیرە، تاقمێکی 300 نەفەری ئاغا و ڕەعییەت و نۆکەر، بەناوی گاردی ئیحترامی ئاڵا لەمەیدانی پێش کومیتەدا سەفیان بەست. لەو وەختەدا پێشمەرگەسەلیمی فەیزوڵڵابەگی هەڵگری تایبەتیی ئاڵا، ئاڵای موقەدەسی لەغایەتی ئیحتراما نایەسەر شانی و فەرماندەی لك لەشانی ڕاستی ئاڵاوەو فەرماندەی بەشی سوار لەشانی چەپەوەبەجەلال وشەوکەتێکی زۆر جوان هێنایانە مەیدانی پێش کومیتە. لەحدودی هەزار کەس زیاتر لەدێهاتی بەگزادەوە بۆ سەیر و پێشوازی ئاڵا هاتبوونە یەکشەوە. لەپاش چەپڵەڕێزان هوڕایەکی زۆر، فەرماندەی لك ئاغای شێرزاد[عەلی بەگی یەکشەوە] خیتابەیەکی زۆر شیرین و جوانی خوێندەوە... لەدوای ئەو ئاغای محەمەدی شکارچی قەراردادی 2ی ڕێبەندانی بەدەنگێکی بەرز خوێندەوە. ئاغایانی حسامی و دادخواه، پێشمەرگەمستەفا فەیزوڵڵابەگی و ئەسەدی دادخواه و میرزا محەمەد ئەمین تاهیری، نوتقی زۆر بەتین و تەوژمیان کرد، ئاغای عەبدوڵڵا نیرومەند- نووسەری حیزبی یەکشەوە،شێعرێکی خوێندەوە... تاقمی پێشمەرگە لەژێر فەرمانی حسین شێرزاد دەسرێژێکی زۆریان کرد ... ئاغای ڕەئیسی ستادی بۆکان نوتقێکی بێ ئەندازەبەتینی کرد، ئەوجار بەکەماڵی ئیحترامەوە ئاڵای موقەدەسیان لەسەربانی کومیتەی حزب نەسب کرد. بەتەقەی دهۆڵ و زورنا خاتیمەبەجێژن درا (لاپەڕە136 و 137).
نووسەر ئەو هەواڵانەی سەرەوەی لەڕۆژنامەی کوردستان وەرگرتوون.

لەلاپەڕەو 139 ی کتێبەکەدا لیستەی ناوی "هەیئەتی ڕەئیسەی میللی" هاتوەو نووسەر گوتوویەتی "ئەم دەزگایە لە باتی کابینە یاخود ئەنجومەنی وەزیران بوو و کارەکانی ئەویشی ئەنجام دەدا. لەلیستەی ناوەکاندا حاجی بابەشێخ وەك ڕەئیسی هەیئەت، ئیسماعیل ئیلخانیزاده وەك وەزیری ڕێگا و بان، و عەبدولرحمان ئیلخانیزاده وەك وەزیری مشاور ناو براون.
لەڕاگەیاندنی هەواڵی "جەژنی سەربەخۆیی و ناساندنی سەرۆك جەمهوری بەرزی کوردستان لەپێشمەرگەخانەی هێزی دیموکراتی کوردستان" لەمەهابادیشدا نووسیویەتی : ئەوانەی لەم جێژنەدا قسەیان کرد : ... قاسم ئاغای ئیلخانیزاده، قادرئاغای قارەمانی، مەعروفی، ئیفتیخاری چواردۆڵی، برایم قارەمانی، عەبدوڵڵا ئاغای داربەسەر و حەسەن خانی بوداقی بوون" (لاپەڕەو 133).

کتێبەکەهەواڵی هەندێك کاری گرنگی سیاسی - کۆمەڵایەتی - فەرهەنگی لەماوەی کەمی تەمەنی کۆماردا ڕادەگەیێنێت و لەوانە، کرانەوەی استاسیۆنی رادیۆ، کتێبخانەی میللی، ئەنجومەنی فەرهەنگی کوردستان و سۆڤیەت لەمەهاباد، و بڕیاری کرانەوەی دانیشکەدەی مەعقول و مەنقول- کەدەرفەتی جێ بەجێ کرانی نەبوو. هەروەها، حکوومەتی سۆڤیەتی دەزگایەکی سینەمای گەڕۆکیشیان بەدیاری دابوو بەحکوومەتی کوردستان. دوای ئەوەش کەچاپخانەی کوردستان لەمەهاباد لەلایەن دوو موهەندیسی 'چێک' ەوە دامەزرا، چاپخانەی کۆنی مەهاباد برایە بۆکان و لەوێ گۆڤاری هەڵاڵەو چەند کتێبی پێ چاپ کرا (لاپەڕەو 164 تا 166).

هەواڵی سەبارەت بەبۆکان لەکتێبەکەدا یەکجار زۆرە و دەست نیشان کردنیان لەگونجان نایەت. من چەند لاپەڕەی گرنگم دیاری کردوون و لەوانە:
133، 135، 136 تا 138، 150، 153، 161، 175، 180، 187، 197، 232، 268

بەداخەوەڕێکەوتی شەهیدکرانی عەلی بەگی شێرزاد و 11 شەهیدەکەی سەقز لێرەشدا وەك زۆر سەرچاوەی تر ڕوون نییەو نووسەر دوای ئەوەی خەبەری شەهادەتی پێشەوا و سەیف و سەدر لە31.3.1325 و شەهادەتی حەمید مازوچی، ڕەسووڵ نەغەدەیی ، عەبدوڵلا ڕۆشەنفیکر و محەمەدی نازمی لەمەهاباد لە7.4.1325 ڕادەگەیێنێت، دەنووسێت : "هەر لەو ماوەیەدا عەلی بەگی شێرزاد لەسەر حەوزی بۆکان و ئەحمەدخانی فارووقی و ... لەسەقز هەڵواسران" (لاپەڕەو 269). بەڵام ڕۆژی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنانە ڕوون ناکاتەوە.

نەوشیروان مستەفا ئەمین، "حکوومەتی کوردستان لە ڕێبەندانی 1324 تا سەرماوەزی 1325 - کورد لەگەمەی سۆڤیەتی دا"،
چاپی یەکەم 1993، 288 لاپەڕە، ناشر : KIB، هۆلەندا، کوردی.   ISBN: 90-9006356-0

کتێبەکەوەرگەڕاوەتە سەر زمانی فارسی، بەڵام بەداخەوە وەرگێڕاوێکی ڕێك و پێك نییە وپێویستی بە پێداچوونەوە هەیە:

نوشیروان مصطفی امین، "حکومت کردستان - کردها در بازی سیاسی شوروی"، ترجمە اسماعیل بختیاری، انتشارات ژین، سلیمانیە، 2005، 297 صفحە، فارسی